

Kur'an-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Dâvete Başlaması ve Gizli Dâvet Döneminin Mahiyeti

The Beginning of the Prophet's Invitation and the Nature of the Secret Invitation Period in the Context of Quran-Sirah Relation

Mustafa Hocaoğlu

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Rize / Turkey
mustafa.hocaoglu@erdogan.edu.tr
orcid.org/0000-0002-3057-1029

Öznur Hocaoğlu

Dr. Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
PhD Student, Dokuz Eylül University, Department of Islamic History
İzmir / Turkey
oznur.hoca.oglu@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-3057-1029

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 15 Ekim 2020 / **Date Received:** 15 October 2020
Kabul Tarihi: 1 Aralık 2020 / **Date Accepted:** 1 December 2020
Yayın Tarihi: 1 Ocak 2021 / **Date Published:** 1 January 2021
Yayın Sezonu: Ocak 2021 / **Pub Date Season:** January 2021

Atıf: Hocaoğlu, Mustafa - Hocaoğlu, Öznur. "Kur'an-Siyer İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Dâvete Başlaması ve Gizli Dâvet Döneminin Mahiyeti". *Akademik Siyer Dergisi* 3 (Ocak 2021), 20-42.

Citation: Hocaoğlu, Mustafa - Hocaoğlu, Öznur. "The Beginning of the Prophet's Invitation and the Nature of the Secret Invitation Period in the Context of Quran-Sirah Relation". *Journal of Academic Sirah* 3 (January 2021), 20-42.
<https://doi.org/10.47169/samer.811314>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Hz. Peygamber'in Hira'da ilk vahyi almasından sonra etrafındakileri davete çağırması, kanaatimizce ne Siyer ne de Tefsir kaynaklarında açık bir şekilde zikredilmektedir. Genellikle Hira'da Alâk sûresinin ilk beş âyeti inzal olduktan sonra belli bir süre vahyin kesildiği, daha sonra Müddessir sûresinin indirildiği ve bu şekilde Rasûlüllah'ın dâvetine başladığı ifade edilmektedir. Lâkin kaynaklarda vahyin kesilme süresinin üç sene sürdüğü, "kalk ve uyar", "yakın akrabânı ve aşiretini uyar" veya "emrolunduğun şeyi dosdoğru anlat" âyetlerinin indirilmesi ile Hz. Muhammed'in açıktan dâvete başladığı nakledilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hangi âyete dayanarak ve ne zaman dâvete başladığı problemi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in tebliğinde gizli bir sürecin olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. İlk dönem eserlerde "gizli" dâvetin üç yıl sürdüğü ifade edilirken, son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda böyle bir dönemin olmadığı iddia edilmektedir. Biz bu çalışmamızda bu iki problemle ilgili delilleri ve onların değerlendirmesini yapacağız.

Anahtar Kelime: Siyer, Gizli dâvet dönemi, Açıktan dâvet, Alâk Sûresi, Müddessir Sûresi.

Abstract

The source of the Prophet's invitation to those around him after receiving revelation in Mount Hira is not explicitly mentioned in either Sîrah or Tafsîr. It usually expressed that the revelation was interrupted for a certain period after the first five verses of Surah al-'Alaq were revealed in Hira, later Surah al-Muddaththir was revealed and thus the Prophet began his invitation in this way. But in the sources, it is reported that the period of interruption of the revelation lasted for three years, and the prophet began to openly invite with the revelation of the verses: "get up and warn", "warn your close relatives and your clan", or "proclaim what you are commanded". Therefore, in this sense, the problem arises on what basis and when the Prophet started the invitation. However, it is also discussed in the sources whether there is confidentiality in the Prophet's invitation. In classical works of the first period, it is stated that the "secret invitation" lasted three years, but in some recent studies it is claimed that there is no such period. In this study, we will try to reach a conclusion by making the transplanted evidences and their evaluations related to these two problems.

Keywords: Sirah, Secret Invitation Period, Public Invitation, Surah al-'Alaq, Surah al-Muddaththir.

GİRİŞ

Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in dâvete başlamasının delili olarak "Emrolunduğu şeyi dosdoğru anlat",¹ "Kalk ve uyar",² "Yakın akrabalarını ve aşiretini uyar"³ ayetleri zikredilmektedir. Bununla birlikte söz konusu âyetlerde ifade edilen bu dâvet sürecinin üçüncü yılda gerçekleştiği nakledilmektedir.⁴ Yani bu duruma göre Alâk sûresi ile açıktan dâvet emri arasında üç yıl geçmiş olmaktadır. Bu durumda Muhammed'in a.s. ilk tebliğe nasıl başladığı, hangi âyete göre hareket ettiği sorunu çıkmaktadır.

Bu problemin çözümü için Rasûlüllah'a ilk indirilen sûrelere bakılabilir. Bu çerçevede kaynaklarda Hz. Peygamber'e ilk indirilen sûreler konusunda farklı rivayetler nakledilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'e, ilk olarak Alâk sûresinin beş ayeti veya Müddessir sûresinin ilk ayetleri veya Fâtiha sûresinin indirildiği iddia edilmektedir.⁵ Bununla birlikte herhangi bir âyet zikredilmeksizin Hz. Peygamber'e ilk farz kılınan ibadetin, tevhide davet, uyarı, sonra da abdest ve namaz olduğu rivayet edilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hiçbir âyete dayanmaksızın indirilen vahyi, nübüvveti insanlara duyurmuş olması da mümkündür. Yani Cebrâil'in gelip abdest ve namazı öğrettiği gibi dâvete başlamasını emrettiği düşünülebilir. Son olarak da hiçbir emre dayanmaksızın doğal seyri içerisinde bu işin yapılmış olabileceği de mümkündür.

Muhammed'in a.s hayatının anlatıldığı eserlerde bir tarafta üç sene süren "gizli dâvet dönemi" diye bir süreçten bahsedilirken,⁶ diğer tarafta hem Hz. Peygamberin hem de Ebû Bekir'in gizli-

¹ eş-Şuarâ 26/214.

² el-Müddessir 74/2.

³ el-Hicr 15/94.

⁴ Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 145; Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (b.y.: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955), 1/262; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 1/156; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahlâbâru'l-hulefâ* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sakâfiyye, 1417), 1/70; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 1/265; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1409), 1/241; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser fi fünûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-Siyer* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993), 1/117; Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs fi ahvâli enfusi'n-nefis* (Beyrut: Dâru Sadr, t.y.), 1/287.

⁵ İlk indirilen sûre ile ilgili genel kabul Alâk sûresi iken bazı rivâyetlerde Müddessir sûresi veya Fâtiha sûresi olduğu nakledilmektedir. Bk. İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 50-51; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/106-107. Aşağıda da ifade edileceği gibi Müddessir'in ilk indirilen sûre olduğu rivayetinde geçen "Hira'da gelen meleği gördüm" ibaresinden dolayı Müddessirin ilk inen sûre değil de "fetretü'l-vahy"den sonra ilk indirilen sûre olduğu ifade edilmektedir. Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/106-107.

⁶ Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/287; Safirrahman b. Abdillâh el-Mübârekfûrî, *er-Rahîku'l-mahtûm fi's-sîretü'n-nebeviyye* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2014), 66; Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar (İstanbul: Pınar Yay., 1992), 2/306-315; Ebû Şehbe Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *es-Sîretü'n-nebeviyye ale davi'l-Kur'ân ve's-sünne* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1427), 1/283; Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yay., 2011), 299; Adem Apak, *Siyer-i Nebî, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatı-şahsiyeti-daveti* (İstanbul: Ensar Yay., 2018), 101-104. Hatta Belâzûrî, *Âişe'den Hz. Peygamber'in dört yıl gizli dâvet yaptığını* nakletmektedir. Bk. Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/116. Mevdûdî ise gizli davet döneminde yapılan işlerden bahsederken, ilginç bir şekilde bu dönemde Müslüman olan 133 kişinin kabilelerini ve isimlerini nakletmektedir. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, 2/309-315.

âşikâr İslâm'a dâvet ettikleri ve müşriklerin bu harekete bir şey demedikleri belirtilmektedir.⁷ Aynı zamanda ilk Müslümanlardan olan Ebû Zer'in bir şekilde bu gizli daveti duyarak Mekke'ye gelip Müslüman olması, akâbinde de müslümanlığını ifşa etmesi üzerine müşriklerin ona saldırması,⁸ dâvette "gizli dönem" diye bir şeyin varlığı ve mahiyeti üzerinde daha fazla düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Yukarıda zikredilen söz konusu problemler, "Hz. Peygamber'in dâvete başlaması" ve "Gizli dâvet döneminin mahiyeti" şeklinde iki başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada hem siyer kaynaklarına hem de tefsirlere müracaat edilerek, problem, multi-disipliner bir metotla ele alınacaktır.

1. HZ. PEYGAMBER'İN DÂVETE BAŞLAMASININ KAYNAĞI

Siyer kitaplarında bir taraftan üç yıl süren fetretü'l-vahyden bahsedilirken diğer taraftan Mekke'de peş peşe kadınların ve erkeklerin İslâm'a girdiği, bu şekilde İslâm'ın Mekke'de yayıldığı, en sonunda da "فَاَصْدَغَ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرَضَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ" ve "وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ" ayetleri ile Hz. Peygamber'e açıktan dâvet etmesinin emredildiği, Rasûlüllah'ın gizli dâveti ile açıktan tebliği arasında üç yıl gibi bir sürecin geçtiği nakledilmektedir.⁹ Bu gizli dönemde Nebî'nin a.s. dâvetinin kaynağına baktığımızda, ya pratik bir uygulaması ya Cebrâil'in bir emri gereği ya da iki âyete/sûreye dayanarak uyarısına başladığı nakledilmektedir.¹⁰ Şimdi bu iddialar üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/250-252, 264; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/156; İbn Hıbbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 52; Ebû Zehre Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Birleşik Yay., 1993), 2/60-61.

⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/167-168.

⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/262. İbn Sa'd da Hz. Peygamber'in kendisine ilk nübüvvetin indirilmesi ile açıktan dâvet emri arasında üç yıl geçtiğini, bu zaman zarfında gizli dâvet ettiğini nakletmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/156.

¹⁰ Burada bir beşincisini de ifade edebiliriz. Şöyle ki, buna göre "Kalk ve uyar" âyeti ile tebliğ emredildiği zaman Hz. Peygamber'in bunda tereddüt ettiği, bu sebeple "Ey Peygamber sana indirilen âyetleri tebliğ et... Allah seni insanlardan koruyacaktır" âyetinin indirildiği, Rasûlüllah tebliğ edip insanlar yalanlayınca ve onunla alay edince, Allah'ın ona sabretmeyi "Emrolunduğun şeyi anlat ve müşriklerden yüz çevir..." şeklinde emrettiği, sonra onlardan uzaklaşması için "Onların dediklerine sabret ve onlardan güzel bir şekilde uzaklaş" âyetinin indirildiği ifade edilmektedir. Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân* (b.y. :y.y., t.y.), 6/76. Bunun haricinde Allah'ın Hz. Peygamber'e Alâk sûresini indirdiği, müşrikleri dâvet hususunda bir şey indirmediği, belli bir süre sonra Cebrâil'in gelip Hz. Peygamber'e nasıl dâvet edeceğini gösterdiği, lâkin onun a.s. çekindiği, bunun üzerine Allah'ın Mâide sûresi 67. âyetini indirdiği, bundan sonra da Hz. Peygamber'in tebliğe başladığı nakledilmektedir. Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şerîa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405), 2/185. Diğer bir rivayete göre de söz konusu Mâide sûresi 67. âyetinin, "yakın akrabânı" uyar ayetinden sonra Hz. Peygamberin müşriklere risâletini tebliğ etmek istediği zaman, kendisini öldürmelerinden korkmasından sonra indirildiği nakledilmektedir. Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976) 1/460. Lakin Mâide sûresinin Medenî olduğunda ittifak vardır. Bu noktada hiçbir Medenî sûrede Mekki ayet olmayacağından dolayı burada bir zamanlama hatası vardır. Bu sebeple bu rivayetler üzerinde durmuyoruz. Müfessirler, âyette tebliğ edilecek grubun ehli kitâp olduğunu, belirtmektedirler. Mukâtil, Hz. Peygamber onlara dâvete başladığında Yahûdilerin Hz. Peygamber'le alay ettiklerini, bu sebeple Rasûlüllah'ın tebliğden vaz geçmesi üzerine Allah'ın Yahûdilere kendisine vahyedilen âyetleri tebliğ etmesinin emredildiğini, bundan sonra da Hz. Peygamber'in öldürülme ve korkudan emniyete geçtiğini nakletmektedir. Yahûdilere tebliğ edilecek şeyin de Muhammed'in (a.s.) özelliğinin anlatıldığı âyetleri tahrif

Öncelikle uygulama açısından dâvetin başlangıcını görmek için Hz. Peygamberin ilk vahiy alma süreci ile ilgili eserlerde nakledilen bilgileri özetlemek gerekmektedir. Buna göre Cebrâil, Hz. Peygamber'e gelip Alâk sûresinin ilk âyetlerini vahyettikten sonra, onun a.s., hemen durumu Hz. Hatice'ye haber verdiği, Hz. Hatice'nin de onda bulunan bazı özel vasıfları zikrederek Rasûlüllah'ı teselli ettiği belirtilmektedir. Sonra da Hz. Hatice'nin Varaka'ya gittiği, Varaka'nın da durumu öğrenince Hz. Peygamber'e Allah'ın nebisi olduğunu müjdelediği söylenmektedir.¹¹

Bu tabloda Hz. Peygamber'in yaşadığı tecrübeyi eşi Hz. Hatice'ye anlatmakla işe başladığı, bu çerçevede ona a.s. ilk iman eden kimsenin de Hz. Hatice olduğu anlaşılmaktadır.¹² Zira rivâyetler arasında Hz. Peygamber'e Cebrâil'in abdest alma ve namaz kılmayı öğrettiği, Hz. Peygamber'in de hemen evine gidip Hz. Hatice'ye öğrendiklerini öğrettiği ve ona namaz kıldığı beyan edilmektedir.¹³ Aynı zamanda Hz. Hatice ile beraber namaz kılarken Hz. Ali'nin onları gördüğü, bu yaptıkları şeyin ne olduğunu sorduğunda, Hz. Peygamber'in ona kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu söylediği, kabul etmeyecekse durumu babasına bildirmemesini istediği, bunun üzerine Hz. Ali'nin de İslâm'a girdiği rivâyet edilmektedir.¹⁴ Hatta Ebû Tâlib'in de benzer bir şekilde dâvet edildiği nakledilmektedir. Şöyle ki onlar, Mekke tepelerinden birine gizlice gidip namaz kıldıkları bir zamanda Ebû Talib'in onları takip ettiği ve namaz kılarken onları gördüğü, yaptıkları bu şeyin ne olduğunu Hz. Peygamber'e sorduğunda onun a.s., "Bu Allah'ın, meleklerin, peygamberlerin ve atamız İbrâhim'in dinidir, Allah, beni kullarına peygamber olarak gönderdi, ey amcam, sen nasihat etmeme en lâayık olan, en önce hidâyete davet etmem gereken kimsesin, bana cevap vermeye bana yardım etmeye diğerlerinden daha lâayık olan kimsesin" şeklinde Ebû Talib'i dâvet ettiği nakledilmektedir.¹⁵ Böylece de İslâm davetinin yavaş yavaş genişlediği ifade edilebilir.

Bu çizilen tabloya göre Hz. Peygamber'in, işin doğal akışı içerisinde yaşadığı tecrübeyi, en yakınına anlatarak ve Cebrâil'den öğrendiği şeyi yaşayarak dâvetine başladığı anlaşılmaktadır. Lâkin dâvet başlangıcı olarak bunu açıkça ifade eden bir kaynak bulamadığımızı belirtmek isteriz.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in tebliğ, daha önceden âyet olmamasına rağmen, Muhammed a.s. ve Müslümanların "Cuma namazı" kıldığı gibi herhangi bir âyete dayanmadan

etmeden duyurularını ifade eden "Ey ehli kitap Tevrat ve incili uygulamadıkça siz hiçbir yol üzere değilsin" ayeti olduğunu belirtmektedir. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâs, 1423), 1/492. Bunun yanında Taberî, Peygamberin davet etmesi gereken hususların Mâide sûresinde anlatılan, alay etmeleri, dinlerin kötülüğü, rablerine karşı iftiralari, peygambere karşı haddi aşmaları, kitaplarını tebdil ve tahrif etmeleri gibi konular olduğunu belirtmektedir. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 10/467.

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/240. Bu bilgiler ışında Hz. Peygamber'in yaşadığı tecrübeyi eşi Hz. Hatice'ye anlatması ve bunun üzerine onun Hz. Peygamber'e iman etmesinin ilk tebliğ olarak kabul edilebilir edilmeyeceği üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Varaka'nın Hz. Peygamber'e yalanlanacağını, kendisine işkence yapılacağını ve yurdundan çıkarılacağını haber vermesinde de bir tebliğ unsurunu olup olmadığı tartışılması gereken bir husustur. Bk. Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet* (İzmir: Işık Yay., 2007), 1-2/160.

¹² Yine kaynaklara baktığımızda Allah'ın ilk emri arasında Hz. Hatice'ye Allah'ın selamı olduğunun ifade edilmesidir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/241; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/281.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/240; Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1/111; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/281; Köksal, *Hz. Muhammed*, 1-2/166.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/245.

¹⁵ İbn İshâk, *Sîre*, 137; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/247.

da başlamış olabileceği söylenebilir ki Urve b. Zübeyr'den nakledilen haberde Hz. Peygamber'in "فَأَصْدَعُ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرَضُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ" ve "وَأَنْذِرُ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ" şeklinde âyetlerle dâvetle ve dâveti ilan etmekle mükellef tutulduğu ifade edilmektedir.¹⁶ Yani bu haberde Rasûlüllah, sanki daha önceden dâvetle mükellef değildi de bu âyetlerle sorumlu tutulduğu ifade edilmektedir. Lakin nasıl ki daha önceden bir nas olmamasına rağmen Mus'ab b. Umeyr, Hz. Peygamber'den Cuma namazı kıldırmak için izin istedi ise aynı şekilde Hz. Peygamber de dâvete başlamış olabilir. Zira Hz. Muhammed'in bulunduğu coğrafya, haddi zatında peygamberler diyarı olmasından dolayı onlardan tevarüs eden bir uygulama şeklinde de başlamış olması muhtemeldir. Lakin bunun tespitinin eldeki bilgilere göre oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir yaklaşıma göre Hz. Peygamber, Cebrâil'in söylemesi üzerine dâvetine başlamıştır. Pek fazla kaynakta zikredilmese de Cebrâil'in gelip Hz. Peygamber'e "İnsanları Allah'a dâvet et" şeklindeki emrine binaen Hz. Peygamber'in dâvete başlamış olabileceği söylenmektedir. Zira bir rivayete göre, Cebrâil, Alâk sûresinin ilk beş ayetini indirdikten sonra, Hz. Peygamber'e insanları kelime-i tevhide davet etmesini emretmiş, sonra da abdest alıp namaz kılmayı öğretmiştir.¹⁷ Cebrâil'in emrettiği söz konusu rivâyeti, ilk dönem kaynaklarında tespit edemediğimizi ancak muahhar sayılabilecek eserlerde gördüğümüzü belirtmek isteriz. Ayrıca Cebrâil'in Hz. Peygamber'e abdest almayı, namaz kılmayı öğrettiği rivayeti, ilk dönem ve diğer kaynaklarda geçmekle birlikte söz konusu davet emrine yer vermedikleri görülmektedir.¹⁸

Dâvetin başlaması ile ilgili kaynaklarda Alâk sûresinden sonra vahyin kesildiği, sonra da bir rivâyete göre "Duhâ" diğer rivâyete göre "Müddessir" sûresinin indirildiği ve bu şekilde dâvetin

¹⁶ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil*, 1/265; Ebû'l-Abbâs Takıyyu'd-Dîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-emovali mine'l-hafedeti ve'l-metâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 1/32; Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/287. İşin enteresan tarafı, söz konusu ayetlerle Hz. Peygamber'in dâvetle mükellef kılındığını, Urve'den nakleden âlimler, üç yıl boyunca Hz. Peygamber'in "لِلْمُخْتَصِمِينَ" şeklinde özel kimselere dâvette bulunduğunu haber vermektedirler. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil*, 1/265; Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/287.

¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekir el-Kastallânî, *Mevâhibu'l-ledunniyye bi'l-menhi'l-Muhammediyye* (Kahire: Mektebetü't-Tevfikîyye, t.y.), 1/129; Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/281; Ebû'l-Ferec Nûruddîn Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427), 1/375. Bu haber, aynı zamanda Cebrâil'in Hz. Muhammed'e a.s. vahiy dışında gayri metlûv olarak ifade edilen haber getirip getirmediği problemini de içinde barındırmaktadır. Bu haberi nakleden âlimlere göre Cebrâil'in bu şekilde bir haber getirmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Zira rivâyetin devamında Cebrâil'in Allah'ın Rasûlüne abdest alıp namaz kılmayı öğretmesi olayı, bunu daha iyi pekiştirmektedir. Konumuz bu olmadığı için mevzuyu detaylandırmaya gerek duymuyoruz. Lakin kaynaklarda İbnü'l-Heyyibân diye bir Yahûdî'den bahsedilmektedir ki bu şahsın, Hz. Peygamber'den önce beş vakit namaz kıldığı nakledilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/127. Aynı şekilde Ebû Zer'in Müslüman olmadan önce namaz kıldığı rivâyet edilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/166; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.), 2/50; İbn Kesîr, *es-Sîre*, 1/449; Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh, *Hucetü'llahi'l-Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yay., 1994), 1/464-465. Peygamber'in namazı, Alâk sûresinin ilk beş ayeti vahyedildikten sonra Cebrâil'den öğrendiğini kabul etsek bile Ebû Zer'in kimden öğrendiği problemini bu bilgi çözmeyecektir. O zaman Mekke'de namazın bilindiği gibi bir görüş ileri sürülebilir. Bu manada Mekke'de guslün, abdestin ve namazın bilindiği nakledilmektedir. Müşriklerin namazı bildiklerine dair tartışmalar için bkz. Hanefi Palabıyık, "Cahiliye Arapları (salâtı) Namazı Biliyorlardı", *Akademik Siyer dergisi* 2 (2020), 2-35.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/244; Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1/111; Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ*, 3/53; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *Min hedyi'r-Rasûl s.a.v. el-müsemmâ seferü's-sa'âde* (Kahire: Merkezü'l-Kitab, 1997), 1/23.

başladığı nakledilmektedir.¹⁹ Genellikle bu kesintinin üç yıl sürdüğü ve söz konusu surelerin açıktan dâvete başlama emri olarak doğru kabul edilse de bazı yorumlarda bu fetretin on beş veya 40 gün sürdüğü, daha sonra söz konusu sûrelerin indirilerek Rasûlüllah'ın dâvete başladığı, “فَأَصْدَعُ وَأَنْذِرُ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ” ve “إِنَّمَا تُؤْمَرُ وَاعْرَاضُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ” âyetleriyle de onun a.s. açıktan tebliğe başladığı beyan edilmektedir.²⁰ Bu durumda Hz. Peygamber'in dâvete “Duhâ” veya “Müddessir” sûreleri ile başlamış olduğu görülmektedir.²¹

Burada özellikle Câbirî'den bahsedilmesi gerekmektedir. Zira o, Alâk sûresi ilk beş âyetin indirilmesinden sonra vahyin kesildiğini ve bu kesinti süresinin meşhur görüşe göre kırk gün olduğunu, sonra da Müddessir sûresinin indirilerek Allah'ın, Rasûlüne uyarı yapması emrinin verildiğini ifade etmektedir.²² Lâkin burada da Câbirî, vahiy kesilince müşriklerin Hz. Peygamber ile alay ettiklerini, “Şayet bu, Allah katından olsa idi, peş peşe gelir, kesilmezdi” dediklerini nakletmektedir.²³ Buradan da vahiy kesintiye uğramadan önce de uyarı-ınzarın başladığı ve daha sonra Müddessir'in indirildiği anlaşılmaktadır.²⁴ Ayrıca İbn Hişâm, Hz. Peygamber'e en ağır gelen

¹⁹ İbn İshâk, *Sîre*, 135; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/240-241; Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1/109. İbn Âşûr, vahyin iki defa kesintiye uğradığını, birincisinin kırk, ikincisinin 12 veya 15 gün sürdüğünü, birinci kesintiden sonra Müddessir'in, ikincisinde de Duhâ'nın indirildiğini nakletmektedir. Ayrıca bu kesintinin sebebini de Hz. Peygamber'in nübüvvete hazırlanması şeklinde açıklamaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 30/396.

²⁰ Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/283, 291. Kaynaklarda Hz. Peygamber'e vahyin 3, 4, 12, 15, 25 gün, 3 ay, iki, iki buçuk veya 3 sene kadar kesildiği rivâyet edilmektedir. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 5/475; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 10/82; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el- Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-sebî'l-mes'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 30/477; Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ*, 1/31.

²¹ Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ*, 1/31-32; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/282. Öyle ki “nübüvvet dönemi” olarak ifade edilen bu üç yılda Hz. Peygamber'e İsrâfil'in yoldaş olduğu, daha sonra “risalet dönemi” şeklinde adlandırılan sürecin Cebrâil'in yoldaş olmasıyla başladığı bunun da “*Kalk ve uyar*” emriyle gerçekleştiği nakledilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/150; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/282. Ayrıca bkz. İhsan Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı* (İstanbul: Okur Akademi Yay., 2020), 193. Lâkin âlimlerin ve ehli siyerin Hz. Peygamber'e sadece “Cebrâil”in yaklaştığını kabul ettikleri de belirtilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/150.

²² Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmu'l-Kur'ânî'l-Kerîm -et-tefsîru'l-vadîh hasebu tertibi'n-nüzul-* (Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2012), 1/29. İbn Âşûr da Peygamberin “*kalk ve uyar*” ayeti ile gizli davete başladığını, Müslümanların gizli bir şekilde Mekke'nin tepeliklerine gidip gizli bir şekilde namaz kıldıklarını, müşriklerin onları bu şekilde gördükleri zaman Müslümanlarla alay ettiklerini nakletmektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 14/88. Bunun karşısında Mukâtil, Mekkeli kafirlerin peygambere eziyet etmelerinden dolayı Hz. Peygamber'in onlardan gizlenmek için Hira'ya sığındığını, bu esnada Cebrâil'in geldiğini, Muhammed'in a.s. gördüğü sahneden çok korktuğunu, hemen evine gidip “*beni örtün*” dediğini, bu esnada Cebrâil'in gelerek Müddessir sûresini indirdiğini nakletmektedir. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 4/489.

²³ Câbirî, *Fehmu'l-Kur'ân*, 1/30.

²⁴ Müfessirler, “مُدَّتْرٌ” kelimesinin, elbisesinde/örtüsünde uyuyan kimse; nübüvvet ve onun sorumluluğunu yüklenen kimse şeklinde iki farklı manaya hamledilebileceğini ifade etmektedirler. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/9; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 6/135. “يَأْتِيهَا الْمُدَّتْرُ” ibaresinin, elbisesine bürünme/örtünme manasında sanki elbisenin veya örtünün içinde gizlenme anlamına işaret ettiği, bu manada Hz. Peygamber'in insanlardan gizlenmek adına Hira mağarasına inzivaya çekildiği için bir bakıma gizlenmiş olduğu, bu sebeple de “يَأْتِيهَا الْمُدَّتْرُ” “ey gizlenme elbisesine bürünen, gizlendiğin yerden çık. Halkı uyarma ile meşgul ol ve hakkın marifetine davet et.”

günden bahsederken, o gün Muhammed'in a.s. dışarıya çıktığını, karşılaştığı hür-köle, herkesin kendisini yalanladığını, bunun üzerine Hz. Peygamber'in eve gelip üzüntüsünden örtüsüne büründüğünü, işte bu sırada Allah'ın Müddessir sûresini indirdiğini nakletmektedir.²⁵ Bu durumda sûre inmeden önce Rasûlüllah'ın tebliğe başladığı görülmektedir. Dolayısıyla bu, Müddessir sûresinin, daveti ilk başlatan sûre olma iddiasını zayıflatan bir durumdur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Müddessir sûresinin vahiy kesintisinden sonra indirilen ilk sûre şeklinde te'vil edenler olduğu gibi bu sûrenin Hz. Peygamber'e indirilen ilk sûre olduğu da nakledilmektedir.²⁶ Bu durumda dâvet, "kalk ve uyar" âyetiyle başlamış olmaktadır. Sûrenin indirilmesiyle ilgili rivâyete bakıldığında Hz. Peygamber'in çarşıda dolaşırken bir ses işittiği, semaya baktığında Hira'da gelen Cebrâil'i gördüğü, korkarak eve gittiği ve "üstümü örtün" dediği, sonunda da sûrenin indirildiği nakledilmektedir.²⁷ Burada rivâyette geçen "بَيْنَا أَنَا أَنَشِي سِعْتِ صَوْتَا" "Hirada kendisine gelen melek" "مِنَ السَّمَاءِ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا الْمَلِكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحَرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" ibaresinden dolayı Müddessir'in ilk indirilen sûre olamayacağı anlaşılmaktadır. Zira Hira'da Alâk suresinin indirilmesinde nerdeyse ittifak vardır.²⁸ Sonuçta Müddessir'in ilk indirilen sûre olduğuna dair güçlü bir delil olmadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Müddessir sûresinin Alâk

manasına geldiği açıklanmaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1420), 30/697. "قُمْ فَانذِرْ" ayetinde ifade edilen "قُمْ" emrine "مَنْذَرٌ" ibaresine yüklenen anlama göre yatağından kalk veya azim ve sebat kalkışı ile kalk şeklinde anlam verilmektedir. Râzî, *Mefâtih*, 30/697. İbn Âşûr, ayette ifade edilen "قُمْ" emrinin hakiki anlamda değil de mecaz ifade ettiğini zira peygambere bu emredildiğinde onun yatağında veya uykusunda olmadığını ifade etmektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 12/294. Bu yaklaşıma "قُمْ فَانذِرْ" peygamberin ilk defa kavmini uyarmasını emreden âyet olarak görülmektedir. Çünkü Alâk sûresinde uyarıya dair bir hüküm geçmemektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 12/295. İmam Mâturîdî, ayette her ne kadar sadece "inzar" zikredilmişse de bunun müjdeyi de içerdiğini ifade etmektedir. Çünkü "inzar" sakındırılması gereken fiilleri beyan ettikten sonra o fiillerin yapılmaması durumunda ise müjdenin kaçınılmaz olduğunu beyan etmektedir. Mâturîdî, *Te'vilât*, 10/300. Bunlardan farklı olarak burada uyarılması gereken konunun "ey nübüvvetini gizleyen uyarınla nübüvvetini açıkla" şeklinde peygamberlik manasına geldiği de nakledilmektedir. Mâverdî, *Nüket*, 6/135; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/61. Bunun karşısında İbn Âşûr, ayetten "defi' mefsedetini, celbi menfaatten evlâ ve mukaddem" olduğu sonucunu çıkarmaktadır. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 12/295.

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/291.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmi'u's-sahîh* (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), 1/7 (4); 4/116 (3238); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el- Haccâc, *Sahîh* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, t.y.), 1/144 (161); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 5/285 (3325); Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/180; Mâturîdî, *Te'vilât*, 10/298; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/60. İbn Âşûr da Müddessir sûresinin Alâk sûresi ilk beş âyetten sonra indirilen ikinci sûre olarak nakletmektedir. Bu rivâyete göre Alâk sûresi ile Müddessir sûresi arasında hiçbir âyet/sûre indirilmemiştir. Diğer rivâyete göre ise önce Alâk sûresi, ikinci Kalem sûresi, üçüncü Müzzemmil sûresi, dördüncü sûre olarak da Müddessir'in indirildiğini nakletmektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 12/292.

²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/181; Mâturîdî, *Te'vilât*, 10/298. Müfessirler, Hz. Peygamber'i örtünmeye sevk eden sebeple ilgili iki olay zikretmektedirler. Buna göre Muhammed'i a.s. örtünmeye sevk eden ilk sebep yukarıda zikredilen Cebrâil'in görülmesi ve Rasûlüllah'ın bundan etkilenmesidir. Diğer ise müşriklerin Hz. Peygamber hakkında "sihirbaz" demeleri ve bu iftiralarının Mekke sokaklarında yayılması üzerine Allah Rasûlünün bundan dolayı kederlenmesidir. Mâturîdî, *Te'vilât*, 10/298; Râzî, *Mefâtih*, 30/697; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/60-61.

²⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 4/761; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Mısıriyye, t.y.), 3/278; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/521; Mâturîdî, *Te'vilât*, 10/575; Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (b.y.: y.y., t.y.) 3/597; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 2002), 10/242.

sûresinden kısa bir süre sonra nazil olduğu, Hz. Peygamber'e dâveti emrettiği onun a.s. da dâvete başladığı ve bu şekilde devam ettiği, zaman zaman te'kit ve uyarı kâbilinden diğer tebliğ ayetlerinin indirildiği gibi Şuarâ ve Hicr sûrelerinin indirildiği ifade edilebilir.

Alâk sûresi, ilk indirilen süre olarak kabul edildiği takdirde -ki genel kabul bu yöndedir- "oku" emrine yüklenen anlama binaen tebliğe başlandığı iddia edilebilir. Bu manada bazı meal sahipleri ibareye doğrudan "tebliğ et" manası vermişlerdir.²⁹ Ayetteki "oku" manının rivayetlerde belirtildiği gibi "okuma" olduğunu kabul etmekle birlikte, okumanın içerisinde duyurmanın da olabileceğini düşünüyoruz.

Tefsirlerde âyette ifade edilen ilk "oku" emrinin, nüzul sürecine uygun olarak "oku" manasına geldiği, ikinci emrin ise "tebliğ et" manasına gelebileceği nakledilmektedir.³⁰ İmam Mâturîdî, âyette ifade edilen "oku" emrinin herkese şâmil olabileceğini ifade etmektedir. Yani Cebrâil'in Muhammed'e a.s. bu şekilde hitap ederek okumayı emrettiği, sonra Hz. Peygamber'in ümmetine, ümmetin de birbirlerine okumayı emrettiği ve bu şekilde de muhatabın herkes olduğunu belirtmektedir.³¹

Kur'an bütünlüğünde ibareye bakıldığında "okuma"nın içerisinde başkasına duyurma anlamını ihtiva ettiği söylenebilir. Zira Kur'an'da zikredilen "okuma"nın, şu anda var olan âyeti ve/veya yeni gelen vahyi, kendine ve başkalarına okumaya delalet ettiği görülmektedir. Ayrıca "وَقْرَأْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مَكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا" âyetinde ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in insanlara tebliğ etmesi de "okuma" ibaresi ile beyan edilmektedir.³² Aynı şekilde "رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً" âyetinde de Hz. Peygamber'in başkasına vahyi tilâveti, "tebliğ" kâbilinden değerlendirilebilir.³³ Bu manada "وَأْمُرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَنْ أَتْلُو الْقُرْآنَ" âyetinde de Rasûlullah'ın Kur'an'ı tilâvet etmekle emrolunduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Bu durumda Hz. Peygamber'in Kur'an'ı okuması, onun mesajını başkalarına duyurması manasına gelmektedir. Mesela müşriklere Kur'an okunduğu zaman onların secde etmedikleri,³⁵ Kur'an okunduğunda işitilmemesi için onların gürültü çıkardıkları beyan edilmektedir.³⁶ Bunun karşısında Müslümanlara Kur'an okunduğu zaman susup dinlemeleri

²⁹ Mustafa Öztürk, Alâk sûresi 1. âyeti, "(Ey Peygamber) seni yaratan rabbinin adına bu ayetleri duyur, anlat!" şeklinde çevirmiştir. Bk. *Kur'ân'ı Kerîm Meâli -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-*, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2018), el-Alak 96/1. Hasan Elik de âyeti "Ey Muhammed! Sen Allah tarafından seçilmiş bir peygambersin; bundan böyle, bütün varlıkların yegane yaratıcısı ve sahibi olan rabbinin sana iletceği ilahi mesajları O'nun emriyle insanlara tebliğ et" şeklinde tercüme etmişlerdir.

³⁰ Âlûsî, bu görüşü Cübba'î'den nakleder, lakin ona göre ikinci "oku" emrinin, te'kit için gelmiş olması daha uygundur. Âlûsî, *Ruhu'l-meani*, 30/510.

³¹ Mâturîdî, *Tevîlât*, 10/576. Aynı zamanda bu "oku" emrinin, okumana yaratan rabbinin adıyla başla, yani fiiline rabbinin ismini zikrederek başla, her sûrenin başında oku. Bunun yanında okunması gereken şeyin "yaratan rabbin adıyla oku" lafzı olabileceği de nakledilmektedir. Mâverîdî, *Nüket*, 6/304; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 5/280; Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavoâmidî't-tenzîl* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1407), 4/775; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye, *Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 5/501.

³² el-İsrâ 17/106.

³³ el-Beyyine 98/2.

³⁴ en-Neml 27/91-92.

³⁵ el-İnşikâk 84/21.

³⁶ el-Fussilet 41/26.

emredilmektedir.³⁷ Bütün bu âyetler aynı tabloda düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in "oku" masının tebliğ vazifesinin de içinde barındırdığı ifade edilebilir. Zira Hz. Peygamber'in, tebliğini başkasına ulaştırmakla risâlet görevini yapmış olacağı belirtilmektedir.³⁸ Ayrıca âyetlerde geçen tilâvet, kıraat ve zikir; muhataba âyetlerin duyurulması, ilan edilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Bütün bunlar, Kur'an'ın "okunması"nın; onun duyurulması ve mesajının anlatılması manasına geldiğini göstermektedir.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda öncelikle kaynaklardaki bilgiler ışığında dâvet açısından fetretü'l-vahyin iki, iki buçuk ve üç yıl olmasının mümkün olmadığını söylemek isteriz. Zira kaynaklar bu dönemde Hz. Peygamber ile alay edildiğini nakletmektedir. Dolayısıyla fetretten önce de Hz. Peygamber'in dâvete başlamış olması gerekmektedir ki bunun da "oku" emriyle gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca fetretin zamanının ne kadar olduğu problemi bir tarafa fetretten sonra gelen vahyin Duhâ ve İnşirah sûreleri olmasının da makul olabileceğini düşünmekteyiz. Zira rivâyetler arasında müşriklerin Rasûl ile, "galiba şeytanın seni bıraktı" şeklinde alay ettikleri nakledilmektedir. Bu durum, yukarıda ifade edildiği gibi vahyin tebliğ edildiğini göstermektedir. Duhâ sûresinin başındaki "Rabbin seni ne bıraktı ne de sana darıldı" hitabı, Hz. Peygamber'i teselli sadedinde bir giriş olmaktadır. Duhâ ve İnşirah sureleri birlikte okunduğunda Allah'ın Rasûlüne lütfedilen nimetler hatırlatılarak kendisine indirilen nimetlerin duyurulması ve bu işte gevşeklik göstermemesi gerektiğinin vurgulandığı görülecektir. Dolayısıyla siyer ve tefsirlerde vahyin başlangıcı ile ilgili bazı yerlerin boş kaldığını görmekteyiz. Yani sadece Alâk sûresinin indirilip uzun bir süreçte vahyin kesilmesi hiç makul görünmemektedir. Öte yandan nakledilen haberlere göre Hz. Peygamber, bu süreçte dağa çıkıp intihar girişiminde bulunmaktadır. Bu tabloda yeni duruma Hz. Peygamber'in kendisinin bile alışmadığı, şüphe içerisinde olduğu görüntüsü oluşmaktadır. Böyle bir durumdaki bir peygamberin kimseye bir şey anlatamayacağı âşikârdır.³⁹ Dolayısıyla Muhammed'in a.s., "peygamberlik" görevine alışması için belli bir zaman geçmesinin gayet doğal olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in alışma süreci bittikten sonra Câbirî'nin de ifade ettiği gibi ona a.s., "kalk ve uyar" âyetinin indirildiği, kendisine emredilen "oku" mayı yaparak insanlara, inen vahyi okumaya başladığı, bu dâveti gerçekleştirirken, vahyin belli bir süre kesildiği, bundan sonra da Duhâ ve İnşirah sûrelerinin indirilerek Hz. Peygamber'in hem teselli edildiği hem de görevine devam etmesinin emredildiği, bu çerçevede "yakın akrabaları uyar" âyet grubunun indirilmiş olabileceği ifade edilebilir. Zira Şuarâ sûresinin devamındaki "هَلْ أَنْبَأَكُمْ عَلَىٰ مَنْ نَنْزَلُ الشَّيَاطِينُ" ibaresi ile muhtemelen "Şeytanı Muhammed'i bıraktı" şeklindeki alay ve iftiralara bir reddiye yapılmaktadır. Bu şekilde de Hz. Peygamber'in tebliğine devam ettiği söylenebilir.

³⁷ el-A'râf 7/204.

³⁸ el-Mâide 5/ 67.

³⁹ Haddi zatında Hz. Muhammed a.s. için bu tablo da çok uygun değildir. Zira Mûsâ a.s. Tûr'un eteklerinde Rabbiyle konuştuğunda hemen duruma alışıp Firavuna tebliğe koyulmuşken, Hz. Muhammed'in a.s. kendisini dağdan atmaya yeltenmesi, pek makul görünmemektedir. Ayrıca vahyin başlangıcındaki bu olumsuz tablo, hiçbir müşrikin dikkatini çekmemiş ki vahyin tebliği esnasında inkâr gerekçesi olarak kullanılmamıştır. Zira bu durum, davet eden kişi açısından önemli bir eksiklik, hatta hastalık olarak görülebilir. Dolayısıyla biz, böyle bir intihar girişiminin "peygamberlik" açısından problem arz ettiğini ve söz konusu rivayetlere ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini düşünüyoruz.

2. GİZLİ DÂVET DÖNEMİNİN MAHİYETİ

Hız. Peygamber'in hayatının anlatıldığı klasik eserlerde, yukarıda ifade edildiği gibi gizli dâvet döneminin olduğu ve bu sürenin üç yıl sürdüğü ifade edilmektedir.⁴⁰ Lakin aynı kaynaklar incelendiğinde, burada zikredilen "gizli" ibaresinin "saklı" anlamında kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda gizli dâvet dönemi diye bir dönemin olmadığı, hep açıktan davetin yapıldığı ifade edilmekle birlikte,⁴¹ bunu "ferdi girişimler dönemi"⁴² şeklinde adlandıranlar da vardır.

Biz, nakledilen haberlere göre böyle bir dönemin olmadığını düşünüyoruz. Kur'an'da Nuh'un kıssasında benzer bir durumun anlatıldığını görmekteyiz. Bu sebeple konuyla ilgili rivayetleri ve Nuh suresindeki ilgili yeri değerlendirmek istiyoruz.

Öncelikle şunu ifade edelim ki Hız. Peygamber'in üç yıla kadar neye göre dâvet ettiğinin kesin bir şekilde tespiti zor görünmektedir. Hal böyle iken onun a.s. gizli bir şekilde dâvet etmesinin nassen bir sabitesinin tespiti mümkün değildir. Bununla birlikte gizli dâvet dönemi denen sürecin, daha sonraki mücadele dönemine nazaran daha sessiz geçen bir dönem ve bunun işin doğal bir seyri olduğu ifade edilebilir.

Gizli davet denilen dönemin olup olmadığının sağlması için kaynaklara bakıldığında İslâm'a ilk giren erkeklerin kim olduğu konusunda bu husus göze çarpmaktadır. Bu manada ilk Müslüman kişinin, Zeyd b. Harise mi yoksa Ebû Bekir ya da Ali mi olduğu konusunda ihtilaf edilmektedir.⁴³ Bir görüşe göre önce Ebû Bekir, sonra Ali Müslüman olmuştur. Hatta erkeklerden Ebû Bekir, çocuklardan da Ali'nin ilk önce Müslüman olduğu ifade edilerek ihtilaf giderilmeye çalışılırken, önce Ali'nin sonra Ebû Bekir'in Müslüman olduğu, lakin Ali'nin babasından İslâm'ı gizlediği, Ebû Bekir'in ise ilan ettiği nakledilmektedir.⁴⁴ Bunun karşısında Hız. Peygamber, açıktan davet edip İslâm Mekke'de yayılınca, Ebû Bekir, Sa'd b. Zeyd ve Osman'ın gizli, Ömer, Hamza ve Ebû Ubeyde'nin açıktan dâvet ettikleri nakledilmektedir.⁴⁵ Bu haberin tam karşısında Ebû Bekir'in Müslüman olduğu zaman Müslümanlığını açıkladığı ve Allah'a ve Rasulüne dâvet ettiği, bu

⁴⁰ Mesela Mevdûdî, En'âm sûresine girişte, Rasûlullahın Mekke'deki davet sürecini ifade ettiği yerde bu dönemi dörde ayırmaktadır. Buna öre ilk dönem: Hız. Peygamber'in risâlet görevlendirilmesiyle başlar, üç yıl süren gizli gizli bazı seçkin kişilere anlattığı ve açıktan ilan etmesiyle son bulduğu gizli dâvet dönemi. İkinci dönem: Peygamberliğin ilanından sonraki iki yıl süren ve bireysel karşı çıkışların, alay etme, eğlenmenin yavaş yavaş baş gösterdiği dönem. Üçüncü dönem: İşkencenin başladığı ve onuncu yıllar sona eren dönem. Dördüncü dönem de on ile onu üçüncü yılları arasındaki dönem. Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (b.y.: y.y., t.y.), 1/529. Muhammed b. Abdullah el-Avşin, evvel emirde Hız. Peygamber'in davetinin gizliliğini kabul etmekte birlikte, bu sürenin üç yıl veya dört yıl olmasının sabit ve sahih olmadığını beyan etmektedir. Muhammed b. Ahmed el-Avşin, *Mâ şea' ve lem yesbüt fi's-sîreti'n-nebeviyye* (b.y., Dâru Taybe, t.y.), 29.

⁴¹ İzzet Derveze, *Kur'an'a göre Hız. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yay., 1995), 2/168; Arslan, *Hız. Peygamber'in Hayatı*, 195.

⁴² Apak, *Siyer-i Nebî*, 103.

⁴³ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/112; Arslan, *Hız. Peygamber'in Hayatı*, 193.

⁴⁴ Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/286.

⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/157.

sebeple de Ebû Bekir'in dâvetiyle Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Talha b. Ubeydullah'ın Müslüman olduğu nakledilmektedir⁴⁶

Gizli dönem diye iddia edilen bir sürecin daha başında Ebû Bekir'in "İslâm"ı açığa vurmaya başlaması, İslâmî dâvette en azından Ebû Bekir için böyle bir sürecin olmadığını göstermektedir.⁴⁷ Bunun yanında "Gizliliği koruma" açısından bir kişinin ilanı ile daha fazla kimselerin ilanları arasında bir fark olmadığını da düşünmekteyiz. Rivâyetlerden ilk üç Müslüman'dan biri olduğu anlaşılan Ebû Bekir'in, nasıl Müslüman olduğuyla ilgili Âişe'den nakledilen bir haberde daha enteresan bilgi vardır. Rivâyete göre Ebû Bekir, başkalarından Muhamed'le a.s. ilgili bazı şeyler duyar. Nihayet Hz. Peygamber ile karşılaşınca duyduklarını ona a.s. sorar. Hz. Peygamber'in, Allah'ın Rasulü olduğunu haber vermesi üzerine de hemen ona a.s. iman eder.⁴⁸ Bu rivâyetin sahih kabul edilmesi durumunda Ebû Bekir'in bile arkadaşının haberini Mekkelilerden duyması, haddi zatında dâvetin hemen ayyuka çıktığı anlamına gelmektedir.

Bu rivayetlerin yanında Zührî'den Hz. Peygamber'in gizli ve açık İslâm'a davet ettiği, zayıf olan kimselerin iman ettikleri ve Müslümanların sayılarının arttığı, bu dönemde Kureyş'in, Hz. Peygamber'in söylediklerine karşı çıkmadıkları, kendi aralarında "Beni Abdulmuttalib'in çocuğu semayla konuştuğunu iddia ediyor" dedikleri ancak Allah'ın onların ilahlarını zemmettiği, atalarının helâk olduklarını ve küfür üzere öldüklerini haber verdiği zaman Hz. Peygamber'e düşmanlık besledikleri nakledilmektedir.⁴⁹ Bu haberle de Peygamber'in toplumunu gizli- aşikar tebliğ ettiği ve bu şekilde vahyin hemen toplumda yayıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁰

Bunlarında yanında "Emrolunduğu şeyi anlat", "yakın akrabaları ve aşiretini uyar" ayetleriyle İslâm'ın ilan edilmesi emrinden sonra Müslümanların gizli bir şekilde ibadet ettikleri nakledilmektedir. Bu manada Sa'd b. Ebî Vakkâs olayı dikkat çekicidir. Zira ashâbın Mekke'nin tepelerinde kavimlerinden gizli bir şekilde namaz kıldıkları bir zamanda müşriklerden bir grubun

⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/250-25, İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 52

⁴⁷ Hz. Peygamber'in pazartesi günü peygamber olduğu, diğer pazartesi Hz. Hatice'ye ulaştığı, salı günü Ali'nin daha sonra da Ebû Bekir'in iman ettiği nakledilmektedir. Bu rivâyete göre Ebû Bekir'in risâletin ilk haftalarında iman ettiği sonra da arkadaşlarını, İslâm'a davet ettiği nakledilmektedir. Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/286.

⁴⁸ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/310; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/287. Hatta diğer bir rivâyette Ebû Bekir'in bî'setten önce Yemen'e gittiği, orada kitap bilen Ezdli bir alimle görüştüğü, ondan Mekke'den bir peygamber çıkacağını, bazı işaretlere binaen kendisinin de peygamberi destekleyeceğini öğrenince hemen Mekke'ye döndüğü, Ukbe b. Ebi Muayt, Şeybe, Rebia, Ebû Cehil gibi Kureyş'in eşrafıyla karşılaştığı ve onlara Mekke'de yeni bir havadisın olup olmadığını sorduğu, onların Muhammed'in a.s. peygamberliğini ilan ettiğini haber vermesi üzerine Hz. Peygamber'e gelerek ona iman ettiği nakledilmektedir. İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe*, 3/310; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/287; Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/101-108.

⁴⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, 1-2/264; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/156. İbn İshâk da insanların yavaş yavaş Müslüman olması ve İslâm'ın Mekke'ye yayılmaya başlamasından sonra Hz. Peygamber'e karşı besledikleri kıskançlık ve kinlerinden dolayı bu duruma kızdıklarını ifade etmektedir. İbn İshâk, *Sîre*, 144. Söz konusu rivayeti Halebî, Ebû Zer'in bedevilerden dördüncü veya beşinci Müslüman olan kimse şeklinde te'vil etmeye çalışmaktadır. Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/399. Yukarıda ifade edildiği gibi "kalk ve uyar" âyeti ile Hz. Peygamber'in açıktan dâvete başladığı rivâyet edilmesine rağmen Ebû Şehbe, söz konusu âyet indirilince Rasûlullah'ın gizli dâvete başladığını iddia etmektedir. Ebû Şehbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/283.

⁵⁰ Bununla birlikte Mekke nüfus açısından çok yoğun olmadığı, insanların birbirleriyle akraba olduğu için yeni dinin hemen duyulmasının normal olduğu ifade edilmektedir. Arslan, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, 196.

geldiği ve Müslümanları ayıplayıp onlara saldırdıkları, onlarla vuruşmaya başladıkları, bu esnada Sad b. Ebî Vakkâs'ın bir deve kemiği alarak müşriklerden birinin başını yardığı ifade edilmektedir.⁵¹ Bu olayda artık ilanın ötesinde, fiilî mücadele yapıldığı görülmektedir. Burada İslâm'ın ilan emri verilmesine rağmen Müslümanların gizli bir şekilde ibadet etmeleri, dikkat edilmesi gereken bir konudur. Yani kaynaklarda nakledilen haberlere göre bir tarafta gizliliğin olması gereken yerde ilanın olması, diğer tarafta ilan emredildiği yerde gizliliğin olması, kendi içerisinde tenakuz barındırdığından dolayı üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Aynı şekilde İslâm'a giren ilk dört veya beşinci kişi⁵² olduğu söylenen Ebû Zer'in, gizli davet döneminde Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.⁵³ Gizli dönem şeklinde ifade edilen bir süreçte Ebû Zer'in daveti duyup Mekke'ye gelerek Müslüman olmasının ilginçliği bir tarafa,⁵⁴ onun Müslüman olduktan hemen sonra Mekkelilere kelime-i şهادeti ilan etmesi,⁵⁵ bu dönemin "gizli davet" şeklinde isimlendirilemeyeceğini kanıtlamaktadır. Ayrıca Peygamber'in Ebû Zer'i İslâm'ı davet etmesi için kavmine geri göndermesi ve kavminin yarısının İslâm'ı hemen kabul etmesi, Mekke'de dâvet gizli iken Gıfar kabilesinde İslâm'ın hemen ilan edildiği anlamına gelmektedir.⁵⁶

Gizli dâvet döneminin bitmesiyle ilgili, Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonraki tabloyu da paylaşmakta yarar görüyoruz. Kaynaklarda Hz. Ömer'in bi'setin 6. yılında Habeşistan'a ilk hicretten sonra Müslüman olduğu nakledilmektedir.⁵⁷ Burada mesele Hz. Ömer'in nasıl Müslüman olduğu değil, Müslüman olur olmaz yaptığı teklif ve bunun neticesidir. Zira Hz. Ömer, Müslüman olduğunda Allah'ın Rasulü'nün Dâru'l-Erkâm'da mü'minlerle beraber gizlice ibadet etikleri belirtilirken,⁵⁸ Hz. Ömer'in Müslüman olur olmaz İslâm'ı kabul ettiğini açıkladığı ifade

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2/263.

⁵² İbn İshâk Ali b. Ebû Tâlip'ten sonra Ebû Zer'in, Büreyde'nin ve Ebû Zer'in amcasının oğlunun Müslüman olduğunu nakletmektedir. İbn İshâk, *Sîre*, 138.

⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/169; Abdullah Aydın, "Ebû Zer el-Gıfârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/266-269. Ebû Zer'den kendisinin dördüncü Müslüman olan kimse olduğu nakledilmektedir. Bk. İbn Kesîr, *es-Sîre*, 1/447. Hatta Ebû Zer'in Müslüman olmasıyla ilgili rivayetin birinde Ebû Zer'in kardeşi Üneys'in Mekke'ye gidip oradan geç geldiği, Ebû Zer'in bunun sebebinin sorunca, kardeşinin Mekke'de bir adamla karşılaştığını, kendisini Allah'ın gönderdiğini iddia ettiğini söyler. Bunun üzerine Ebû Zer, kardeşine insanların bu konuda ne düşündüklerini sorduğunda kardeşinin Mekkelilerin onun ya şair ya kâhin ya da sihirbaz olduğunu söylediklerini nakleder. İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/166. Burada da görüldüğü gibi kardeşi Mekke'ye gider, Hz. Peygamber'le karşılaşır, Muhammed a.s., tanımadığı kimseye dini tebliğ eder, Mekke'nin eşrafı Peygamber'e şair, kâhin vs. şeklinde iftira atarlar. Bu sahnede gizlilikten bahsetmek mümkün değildir.

⁵⁴ İbn İshâk'a göre Ebû Zer, Büreyde ile Mekke'den gizlenmek için dağda bulunan Hz. Peygamber'i aramaya koyulurlar. Dağda Rasûlullah'ı örtüsünden ayağı dışarı çıkmış bir vaziyette uyuyorken bulurlar. Ebû Zer, Hz. Peygamber'in ayağını gördüğünde, "eğer Mekke'de bir peygamber çıktı ise bu, şu uyuyan adamdır" der ve onun yanına kadar gelerek Nebî'ye a.s. ona seslenir. Hz. Peygamber a.s. cevap vermez, bunun üzerine asası ile Allah Rasûlü'nün ayağını dürtünce, Hz. Peygamber doğrulur. Ebû Zer "Ey Muhammed, ne söylediğini ve neye davet ettiğini dinlemeye geldik" der. Peygamber de ona "Allah'tan başka ilah yoktur, ben de onun rasulüyüm" deyince, Ebû Zer, Hz. Peygamber'e iman eder. İbn İshâk, *Sîre*, 141.

⁵⁵ Köksal, *Hz. Muhammed*, 1-2/255-260

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/167; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil*, 1/253; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-gabe*, 1/344; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/400; Aydın, "Ebû Zer el-Gıfârî".

⁵⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 181; Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 323; Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 34/44-51.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2/319.

edilmektedir.⁵⁹ Bununla birlikte İslâm'ın hak, şirkin batıl olmasına rağmen bu gizliliğin sebebinin Hz. Peygamber'e sorması üzerine Muhammed'in a.s., sayıca az olduklarını ifade ettiği nakledilmektedir.⁶⁰ Ömer'in daha önce küfür ile oturduğu her yerde bundan böyle iman ile oturacağına dair yemin ettiği, sonra Müslümanların iki grup halinde Dâru'l-Erkâm'dan çıktıkları, bir grubun başında çeken Hamza, diğerinde Hz. Ömer olduğu halde Ka'be'ye gidip tavaf ettikleri nakledilmektedir.⁶¹ Bu durumda gizliliğin sadece konjonktürel olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilgili diğer bir rivâyette Rasûlüllah, Ka'be'de namaz kılmaktadır. Hz. Peygamber namaz kılarken okuduğu Hâkka sûresinin son tarafını Hz. Ömer'in gizlice dinlediği ve bunun üzerine Müslüman olduğu nakledilmektedir.⁶² Bu durumda Hz. Peygamber'in zaten ibadetlerini açıktan yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Alâk sûresinin ikinci bölümünde ifade edilen "namaz kılmak istediği zaman onu menedeni görmedin mi?" âyetinden de Müslümanların açıktan ibadet yaptıkları ve bu manada mücadelenin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İbn İshâk'ın naklettiği, Hz. Ömer'in Müslümanlığından çok önce gerçekleşen Afif el-Kindî olayında da ibadetlerin erken dönemden beri açıktan yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶³

Bu anlatılanlar çerçevesinde "gizli dâvet dönemi" diye bir şeyden bahsedilmesi mümkün değildir. Hatta burada baştan beri mücadele edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ömer rivâyetinde de görüldüğü gibi varsa bir gizli dâvet, bunun dinî bir durum değil bilakis konjonktür gereği yapıldığı söylenebilir.

Burada dâvetin gizli kalmasının veya gizli devam edip edemeyeceği sorunundan öte, neden gizli dâvet dönemi olması gerektiği üzerinde de durulması gerekmektedir. Aşağıda ilk indirilen sureler bazında gizli dâvetin olup olmayacağını işleyeceğiz. Lakin burada Kur'an'da anlatılan Mûsâ'nın a.s. peygamberliğine değinmek istiyoruz.

Malum olduğu üzere Mûsâ'nın a.s. annesi, çocuğunu Firavun'un öldürmesinden korktuğu için bir tabutun içine koyarak Nil'e bırakmış, neticede ilahi takdir gereği, Firavun sarayına Mûsâ'yı a.s.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/204; Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 10/289. Daha önceden Ebû Bekir'in de aynı şeyi yaptığını görmüştük. Hamza'nın da bi'setin 6. yılında Ömer'den önce Ebû Cehil'in kafasını yarıdıktan sonra Müslüman olduğu nakledilmektedir. Bunun karşısında bu olayın bi'setin ikinci yılında gerçekleştiği de belirtilmektedir. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî, *el-İstîâb fi ma'rifeti ashâb* (b.y.: y.y., t.y.), 1/369; Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 306; Hüseyin Algül, "Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 15/500-502. Hamza'nın Müslüman oluşuyla ilgili bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/292.

⁶⁰ İbn Kesîr, *es-Sîre*, 1/441.

⁶¹ İbn Kesîr, *es-Sîre*, 1/441; Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/296; Köksal, *Hz. Muhammed*, 1-2/423. Bu manada ashaptan "Ömer'den önce biz Ka'be'de ibadet edemiyorduk Ömer, Müslüman olup onlarla mücadele edince, biz de Ka'be'de ibadet etmeye başladık" haberi nakledilmektedir. İbn İshâk, *Sîre*, 185; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/204; Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 10/290-291.

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/357.

⁶³ Rivayet o ki Afif, Hac günlerinde ticaret yapmak için Mekke'ye, Abbas'ın yanına geldiği, onunla otururken Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ve Ali ile Ka'be'ye yönelerek namaz kıldıklarını görünce, bu şahısların kim olduğunu sorduğu, Abbas'ın da onların kimliklerini açıklarken, Muhammed'i a.s. "Allah'ın Rasülü olduğunu iddia eden kişi" olarak tanıttığı nakledilmektedir. Afif'in "keşke o gün iman etseydim" dediği, o zaman iman etmesi durumunda Müslümanların ikincisi veya dördüncüsü olacağını söylediği nakledilmektedir. İbn İshâk, *Sîre*, 138; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/14; Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve*, 1/240; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3/1096; Arslan, *Hz. Peygamberin Hayatı*, 196.

almış ve yetiştirmiştir. Mûsâ a.s. bir Kıptî'yi öldürdüğünden dolayı Medyen'e kaçmış, orada on yıl kaldıktan sonra ailesi ile Mısır'a geri dönerken, Tûr'un eteklerine gelmişti. Tûr Dağı'nda gördüğü ışığa doğru gidince, orada mübârek bir ağacının içerisinde ateşten bir ses işiterek, kendisine peygamberlik verildiğini öğrenmişti. Peygamberliğinin delili olarak da iki mucize ile hemen Firavun'a gönderilmişti. Mûsâ a.s., kendisinin işlediği suçtan dolayı korktuğunu, dilinin de bağlı olduğunu söyleyerek kardeşi Hârûn'un peygamber olmasını niyaz etmişti. Sonra da Firavun'a gelerek hemen Allah'ın emrini ona duyurmuştu. Mûsâ'nın a.s. kıssasında görüldüğü gibi o, suç işlemesine ve korkmasına rağmen, Firavun'a doğrudan tebliğ yapmışken, Muhammed'in a.s. üç yıl boyunca gizlenmesinin bu açıdan mantıklı bir açıklamasının olmadığını düşünmekteyiz. Ayrıca Kur'an'da anlatılan hiçbir peygamberin, Muhammed a.s. gibi gizli davet döneminin olduğu görülmemektedir. Bu konuya açıdan da bakıldığında Allah Rasûlü'nün gizli davet diye bir döneminin olmaması gerekmektedir.

“Gizli dâvet dönemi”ne Kur'an kronolojisi açısından da bakıldığında bazı sorunların olduğu görülmektedir. Zira gizli dâvet dönemini bitirdiği iddia edilen âyetlerin kronolojisi ile Siyer'de zikredilenler arasında bazı farklılıklar vardır. Mesela son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda hicrî ikinci yüzyıldan 10. yüzyıla kadarki zaman dilimi içerisinde tefsir kitabiyatında belirtilen sûrelerin tertibi, Alâk, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Tebbet şeklinde sıralanmaktadır.⁶⁴ Bu süreç doğrultusunda sureler incelendiğinde karşımıza çıkan tabloda Derze'nin de ifade ettiği gibi dâvetin açıktan ve güçlü bir şekilde başladığı görülecektir.⁶⁵

Nüzul zamanlarının tespitindeki problemler bir tarafa delil olarak zikredilen âyetlerin, siyâk açısında da hem “وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ” âyetinin hem de “فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ” âyetinin, fetreti bitiren âyetler olmalarında bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki “yakın akrabaları ve aşiretini uyar” âyetinin devamında “أَخِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ” ibaresi geçmektedir. Yani bu ibare, Peygamber'e iman eden bazı kimselerin varlığından bahsetmektedir.⁶⁶ Söz konusu yakın akrabaları uyarma âyeti indikten sonra Hz. Peygamber'in dikkatini akrabalarına yönelttiği, bu durumun Müslümanların zoruna gitmesi üzerine de “sana tabi olan mü'minlere rahmet kanatlarını indir” âyetinin indirildiği nakledilmektedir.⁶⁷ Bu durumda iman edenlerin nasıl iman ettiği problemi ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde “الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقْلَبُكَ فِي السَّاجِدِينَ” âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber'in iman eden kimselerin arasına gidip gelmesinden, “cemaatle namaz” kılmasından bahsedilmektedir.⁶⁸ Hatta bir rivâyette âyetin, “müşriklerle cihad için kalktığına elbette Allah

⁶⁴ Derze, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 160; Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: Kuramer Yay., 2016), 100. Hatta Gözeler, kaynaklarda özellikle Alâk ve Kalem sûrelerin diziminde ittifak olduğunu belirtmektedir. Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 107.

⁶⁵ Derze, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 168.

⁶⁶ İbn Âşûr “وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ” âyetinin “نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ” bölümüne atf olduğunu, umumluktan sonra tahsis olduğunu, bu tahsisin önemine binaen bu şekilde getirildiği, zira yakın akrabaların uyarıyı kabul etmesinin daha uygun olduğu, aynı zamanda Hz. Peygamber'in akrabaları olmalarından dolayı onun uyarı ve korkutmasının kendilerinin başına gelmeyeceğini düşünmemeleri için bu şekilde ifade edildiğini, Hz. Peygamberin onları dâvetinde “ben sizi kurtaramam” demesinin de bu manaya geldiğini beyan etmektedir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19/201.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/411.

⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/412-414; Mâturîdî, *Te'vilât*, 8/90-91; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/183.

görüyor" manasına geldiği nakledilmektedir.⁶⁹ Bu tabloda Hz. Peygamber'in, birilerini dâvet ettiği, onların da dâvete cevap vererek iman ettikleri ve beraberce ibadet ettikleri, hatta cihad ettikleri görülmektedir. Durum bu halde iken Rasûlüllah'ın "yakın akrabaları uyar" âyeti ile dâvetini izhar etmesi, pek makul görünmemektedir. Zira işin doğası gereği Hz. Peygamber'in yeni durumu ilk olarak yakın çevresine anlatmış olması gerekmektedir. Diğerleri duyup iman ettiğine göre akrabaların daha önce duyması, son derece doğal bir durum olsa gerektir.

Ayrıca söz konusu âyet, içinde bulunduğu pasajla birlikte değerlendirildiğinde önce "وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ" وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ "şeklinde Kur'an'ı şeytanın indirmediği, onun buna gücünün yetmeyeceği haber verilmektedir.⁷⁰ Sonra da "هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنْزَلُ الشَّيَاطِينُ تَنْزَلُ عَلَىٰ كُلِّ آفَاكٍ أَثِيمٍ" şeklinde şeytanların her günahkâr iftiracının üzerine ineceği ve "وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ" şairlere de yoldan çıkan azgınlara uyacağı haber verilmektedir. Dolayısıyla bu âyetlerle sanki müşriklerin, sebebi nüzulde ifade edildiği gibi Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında şair-şiir, şeytan sözü gibi iftiralar attıklarına işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre "yakın akrabaları uyar" ayetinin, uyarıyı ifade eden diğer Kur'an âyetleri gibi Hz. Peygamber'e müşriklerin iddialarına aldırış etmeden dâvete devam etmesi gerektiğini ifade ettiği söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise ayet indiğinde rivayetlerde Hz. Peygamber'in Safâ'ya çıkıp kabile kabile hatta şahıs şahıs isim söyleyerek "أَنْقُدُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، اسْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا" şeklinde uyardığı konuşmasının sonunda halası Safiyye ve kızı Fâtıma için de aynı cümleyi kurmasıdır.⁷¹ İbn Âşûr, burada Safiyye ve Fâtıma'nın Müslüman olduğunu söylemektedir.⁷² Bu durumda Hz. Peygamber'in daha önceden de yakın akrabasını davet ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu âyetin diğer konularda olduğu gibi Rasûlüllah'a yeniden hatırlatma cihetinde nazil olduğu söylenebilir.

Ayrıca söz konusu "yakın akrabaları ve aşiretini uyar" âyeti indiği zaman Hz. Peygamber'in ne yaptığıyla ilgili farklı rivayetler de nakledilmektedir. Buna göre Muhammed a.s., vahyi alınca bazı çekincelerinden dolayı bir süre beklediği, sonra Cebrâil'in ikinci kez gelerek onu ikaz ettiği, bunun üzerine Ali'ye yemek hazırlamasını emrederek akrabalarını yemeğe çağırdığı ve bu şekilde dâveti ilan ettiği haber verilirken,⁷³ diğer rivâyette söz konusu âyet indiğinde, Hz. Peygamber'in bir ay ne yapacağını bilmez halde düşündüğü, sonra halasının merak ederek Rasûlüllah'a geldiği, halini sorduğu, Hz. Peygamber'in sorununu anlatmasından sonra halasının yemek tertipleyip akrabalarını yemeğe dâvet etmesini tavsiye ettiği ve bu şekilde dâvete başladığı

⁶⁹ Mâverdî, *Nüket*, 4/189.

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/404. Bir rivayete göre, Kureys, Kur'an'ı şeytanın getirdiği ve Muhammed'e a.s. ilka ettiğini iddia etmeleri üzerine âyetin indirildiği nakledilmektedir. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 3/282; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (b.y.: y.y., t.y.), 3/349.

⁷¹ İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19/201. Olayın detayı için bkz. İbn İshâk, *Sîre*, 147; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/197; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen* (b.y.: y.y., t.y.), 3/1796 (2774); Buhârî, *Sahîh*, 4/6 (2753), (185); Müslim, *Sahîh*, 1/192 (204, 206); Tirmizî, *Sünen*, 4/132 (2310); Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/176; Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ*, 14/504; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/405.

⁷² İbn Âşûr, *Tahrîr*, 19/201.

⁷³ İbn İshâk, *Sîre*, 145-146; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/409; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil*, 1/425; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 64, 2/179; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (b.y.: y.y., t.y.), 1/660; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhiru ve'l-a'lâm* (b.y.: t.y., y.y.), 1/551.

nakledilmektedir.⁷⁴ Bu iki rivâyetin haricinde bir de söz konusu ilan âyeti indiğinde Hz. Peygamber'in Safâ'ya çıkıp tebliğini ilan ettiği bildirilmektedir.⁷⁵ Bu rivâyetlerde hep Ebû Leheb'in karşı çıktığı ifade edilmektedir. Lakin bu haberlerden sadece Hz. Peygamber'in Safâ Tepesi'ne çıkıp İslâm'ı ilan ettiği zaman, Ebû Leheb'in "tebben leke" dediği, bunun üzerine Tebbet suresinin indirildiği belirtilmektedir.⁷⁶ Bize göre bu rivâyet sahih kabul edildiğinde -zira Tebbet suresinin ne zaman indirildiğine dair ihtilaf vardır- bu olay bile haddi zatında gizli davet diye bir şeyin olmadığını göstermektedir. Zira Hz. Peygamber'in, sayılı kişilere davetini ulaştırdığı ve Ebû Leheb'in yeni dinin çağrısını bu zamana kadar duymadığı, ilk defa burada duyduğu kabul edilirse, Ebû Leheb'in tepkisi anlaşılabilir, lakin Ebû Leheb'in bu tepkisine, Tebbet suresinin indirilip onun ve karısının cehennemde olduğunun haber verilmesi, Kur'an'ın dâvet üslubuna uymamaktadır. Yani daha ilk duyduğu şeyin inkarının karşılığı olarak, söz konusu kişinin asla iman etmeyeceğinin ve cehenneme gideceğinin haber verilmesi makul görünmemektedir. Bu karşılık, bir şekilde te'vil edilse bile şu zamana kadar vahyi işittiğine ve onu inkar ettiğine dair herhangi bir haberin nakledilmediği bir kadının, cehennemle korkutulmasının Allah'ın adaletine asla uymayacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla bu sûre bir mücadelenin akâbinde, söz konusu kimselere tevbihin bir ifadesidir. Nûh'da a.s. görüldüğü gibi belli bir mücadeleden sonra Allah'ın Nûh'a bu saatten sonra iman edenlerin haricindeki kimselerin iman etmeyeceğini haber vermesi gibi Tebbet suresinin de belli bir mücadelenin akâbinde Muhammed'e a.s indirilmiş olması gerektiği düşünmekteyiz.

Siyer'de açıktan dâvetin delili olarak zikredilen "فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ" âyetine geldiğimizde, bağlam itibarıyla bir önceki âyette de ifade ettiğimiz gibi bunun, açıktan dâveti başlatan nas olması uzak bir ihtimal gibi durmaktadır. Âyetin içinde bulunduğu pasaj incelendiğinde, burada mücadeleye başlamış olan Hz. Peygamber'in teselli edildiği görülecektir. Zira müşriklerin ileri geri konuşmalarının Rasûlullah'ı üzdüğü belirtilmektedir. Hatta "Müşriklerden yüz çevir/onların yaptıklarına aldırma" ibaresi, dâvetin yeni değil, daha önceden başladığını, dâvete karşı alay edenlerin olduğunu, Hz. Peygamber'e de onlardan yüz çevirmesi gerektiğinin tavsiye edildiğini göstermektedir.⁷⁷

⁷⁴ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/118; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 2/322; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/403.

⁷⁵ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/120; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/156; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/407-48; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/70; Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve*, 1/241; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 64, 2/176, 177; Abdurrahman b. Abdillâh es-Süheylî, *er-Ravdu'l-unuf fi şerhi es-Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm* (b.y.: y.y., t.y.), 3/175; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 2/323.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/156; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned* (b.y.: y.y., t.y.), 5/17 (2801); Buhârî, *Sahîh*, 6/111 (4770); Müslim, *Sahîh*, 1/193 (208); Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/120; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 54; Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve*, 1/241; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/181. Davetin ilanı için "Yemek tertipleme" rivayetinde Ebû Leheb'in peygamberi konuşturmadığı veya Muhammed'in söylediği kabul edilirse, Kureys'in ve Arapların karşısında yenileneceklerini söylediği belirtilmektedir. Ayrıca Safiye'nin alimlerin bahsettiği peygamberin bu olduğu sözüne karşı da bunun kadınların uydurduğu bir yalan ve batıl olduğunu söylediği nakledilmektedir. Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1/119.

⁷⁷ Bu manada âyetin "onların alay etmelerini önemseme" manasına geldiği de nakledilmektedir. Mâverdî, *Nüket*, 3/175; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/545.

Âyetin tefsirinde bir tarafta bu âyet ininceye kadar Hz. Peygamber'in gizliliğe dikkat ettiği, bu âyet indikten sonra onun ve ashabının tebliği ilan ettikleri ve dışarı çıktıkları ifade edilip⁷⁸ aynı şekilde âyetin Allah'tan Hz. Peygamber'e, risâletini veya Kur'an'ı kavmine tebliğ etmesini emrettiği belirtilirken, diğer tarafta "فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِينَ" âyet grubunun, Esved b. Abdi Yegûs, Velid b. Muğîre, Âs b. Vâil gibi Mekke'nin eşrâfı olan müşriklerin, Hz. Peygamber'le alay etmeyi arttırdıkları zaman indirildiği nakledilmektedir.⁷⁹ Bunların haricinde âyetin namazda Kur'an'ı açıktan okumayı ifade ettiği de haber verilmektedir.⁸⁰ Âyetin sebebi nüzulü esas alındığında, dâvetin ötesinde reddeden bir grupta mücadeleye girildiği ve bu grubun Müslümanlarla alay etmeyi arttırdığı anlaşılmaktadır.⁸¹ Yani Mekke'de yeni dini inkar eden ve ona karşı duran bir zümrenin belirginleşmiş olması, bununla beraber iman edenlerle alay etmeleri ve onlara eziyet vermeleri, hatta aralarında kavga çıkması gizlilik diye bir şeyin kalmadığını göstermektedir.

Son olarak gizli dâvetten ne anlaşılması gerektiğini göstermesi açısından Nûh'un a.s. davetini örnek olarak vermek istiyoruz. Yukarıda ifade edildiği gibi bazı araştırmacılar, gizli dâvet dönemi yerine "ferdi girişimler dönemi"⁸² şeklinde adlandırmayı tercih etmişlerdir. Kaynaklarda bu dönemle ilgili olarak Peygamberin "لِلْمُخْتَصِبِينَ" şeklinde özel kimselere davette bulunduğu nakledilmektedir.⁸³

Nûh'un a.s. kıssasına geldiğimizde konuyla ilgili açıklama, Nûh sûresinde zikredilmektedir. Şöyle ki Nûh a.s., kavmini gece gündüz dâvet ettiğini, dâvetinin onların kaçışlarını arttırmaktan başka bir işe yaramadığını, her dâvet edişinde kafirlerin tebliğine kulak tıkadıklarını, sırtlarını döndüklerini, kibirli bir tavır takındıklarını beyan etmektedir. Sonra açıktan dâveti başlattığını, dâvetini ilan ettiğini ve bazen de dâvetini gizli gizli yaptığını ifade etmektedir.⁸⁴ Bu sahnede Nûh'un a.s. önce açıktan dâvet ettiği "جَهَارًا", sonra ilan ettiği "أَعْلَنَتْ", sonra da gizli gizli dâvet ettiği "إِسْرَارًا" açıklanmaktadır. İlandan sonra gizli dâvet olmayacağı için burada söz konusu gizliliğin, bir dâvet metodu olduğu anlaşılmaktadır. Tefsirlerde Nûh'un a.s., Allah'ın kavmini davet etmesini

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/151; Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/355; Mâverdî, *Nüket*, 3/174.

⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/154; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/62.

⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/151; Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/355; Mâverdî, *Nüket*, 3/174.

⁸¹ Bunun karşısına İbn Âşûr bu âyetin bi'setin 4. veya 5 yılda, Hz. Peygamber'in dâru'l-erkâm'da gizlendiği bir dönemde indirildiğini nakletmektedir. Ona göre dâvet, Müddessir sûresi ile gizli bir şekilde başlamış, insanlardan bazıları İslâm'a girmiş, onlar namaz kılmak istedikleri zaman, Mekke'nin bazı tepelerine gitmişler, müşriklerden gizli bir şekilde namaz kılmışlar, lakin zaman zaman müşrikler onları yakalamış, onlarla alay etmişler ve onların namazlarını kınamışlar ve müşriklerle mü'minler arasında kavga meydana gelmiş, hatta bir seferinde Sa'd b. Ebî Vakkâs, bir müşriğin kafasını yarmıştır. Bu vaka'dan sonra da Peygamber, ashâbı ile dâru'l-erkâm'a girmişler ve orada namaz kılmışlar ve bu şekilde üç yıl geçtikten sonra söz konusu "emrolunduğun şeyi anlat" ayeti inince Rasûlullah, dâru'l-erkâm'ın evinden çıkıp İslâm'ı açıkça ilan etmiştir. İbn Âşûr, *Tahrîr*, 14/88. Tabii bu bilgiyle yukarıda geçen Ömer'in Müslüman olduktan sonra dâru'l-erkâm'dan çıktığı bilgisi çelişmektedir. Bu âyet, 4. veya 5. yılda inmişse, Ömer de 6. yılda Müslüman olmuşsa, bu durum, Müslümanların -en azından bir yıldır- dâru'l-erkâm'ın dışında tebliğ faaliyetini alenî bir şekilde yaptıklarını göstermektedir. Bu takdirde Ömer'in Müslüman olduğunda dâru'l-erkâm, gizli bir mekan değil, Müslümanların bilinen bir toplanma mekanı olarak kabul edilmesi gerekir.

⁸² Apak, *Siyer-i Nebî*, 103.

⁸³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil*, 1/265; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, 1/32; Diyarbekrî, *Tarîhu'l-hamîs*, 1/287.

⁸⁴ Nûh 71/5-10.

emrettiği şeyleri “جَهَارًا” olarak tebliği etmesi, gizli olmadan açık bir şekilde tebliği ettiği veya Nûh’tan uzaklaşıp kalabalık oldukları bir zamanda dâvetin herkese ulaşması için açıktan tebliğ yaptığı manasına gelmektedir. “أَعْلَنْتُ” ibaresinin, “bağıra bağıra veya yüksek sesle dâvet etme”; “إِسْرَارًا” ibaresinin de “gizli bir şekilde çağırma” anlamına geldiği yani Nûh’a a.s. yakınlaşınca ve sayıları az olduğunda onun bu şekilde dâvet ettiği açıklanmaktadır.⁸⁵ Bu te’vilin haricinde âyette ifade edilen “gizli” ve “açık”ın, bir vakitte gizli, bir vakitte açık veya bir kısmını gizli bir kısmını açık dâvet etme manasına gelebileceği de söylenmektedir.⁸⁶ Ayrıca “جَهَارًا”nın, “en yüksek sesle dâvet etme”; “أَعْلَنْتُ” “ilanı tekrar tekrar anlatma”; “إِسْرَارًا” da “birebir anlatım, evlerine giderek dâvet etme” şeklinde anlaşılabilmesi de nakledilmektedir.⁸⁷ Bunlarla birlikte burada Nûh’un a.s. davetinin üç mertebesinden bahsedildiği, gizli bir şekilde nasihatle başladığı, sonra açıktan dâvet ettiği bu da tesir etmeyince gizli ve açık dâveti birleştirdiği duruma göre gizli, duruma göre açık dâvet ettiği ifade edilmektedir.⁸⁸

Görüldüğü gibi Nûh a.s. 950 yıllık⁸⁹ dâvet sürecinde, gizli-açık, gece-gündüz sürekli Allah’ın dinine dâvet etmiştir. Burada bir sıralama söz konusu değildir. Nûh’un a.s. duruma göre bazen açıktan, bazen ilan ederek, bazen gizli olarak, bazen gece, bazen gündüz, bazen grupları, bazen de teke tek fertleri dâvet ettiği ifade edilebilir. Bu gizli dâvetten, bir şeyin saklı yapılmasından ziyade gece dâveti, muhatabın evinde veya bire bir yapılan dâvet anlaşılmalıdır. Aynı şekilde insanların gündüz, çarşı-pazarda toplu oldukları bir yerde ve zamanda Nûh’un a.s. onları açıktan dâvet ettiği, kıyıda köşede bir yerde ve zamanda yalnız karşılaştığı kişiyi de bire bir dâvet ettiği söylenebilir. Dolayısıyla Nûh a.s. gibi Hz. Peygamber’in de dâvetini zaman zaman ve özellikle ilk dönemlerde bire bir, ev ev dolaşarak yapmış olması makul bir durumdur. Lakin bunun “gizli” olarak yapıldığını iddia etmek, tarihi bilgilerle çelişmektedir.

SONUÇ

Hem tefsir kitaplarında hem de siyer kaynaklarında Hz. Peygamber’in dâvet sürecinin başlangıcı hakkında bazı boşlukların olduğu görülmektedir. Yazan ve nakleden kimselerin, bu boşlukları meşreblerine göre bir yaklaşım sergileyerek doldurmaya çalıştıkları görülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili rivâyetler yan yana konulduğunda, Siyer yazımında “anlama”dan ziyade “nakletme”nin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Zira bir tarafta gizli dâvetten bahsedilip gizliliğe vurgu yapılırken; diğer tarafta gizli olduğu ifade edilen şeyi Mekke eşrâfının duyduğu, hatta haberin Mekke’nin dışına yayıldığı nakledilmektedir.

Bununla birlikte bu çalışma esnasında ulaştığımız diğer bir netice, Siyer kaynaklarında ve/veya Tefsir kaynaklarında çok ciddi kronoloji problemi olduğudur. Mesela Medine’de indiği ifade edilen Mâide sûresi 67. âyetinin dâvetin başlangıcında zikredilmesi, söz konusu problemin

⁸⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/632; Mâturîdî, *Te’vilât*, 10/225.

⁸⁶ Mâverdî, *Nüket*, 6/101. Ayrıca “إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا” ibaresinin gizli ve açık manasına geldiği nakledilmektedir. Kurtubî, *el-Câmi’*, 18/300.

⁸⁷ Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 5/156; İbn Atıyye, *Muharrerü’l-vecîz*, 5/373; Kurtubî, *el-Câmi’*, 18/301.

⁸⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/616; Râzî, *Mefâtil*, 30/651.

⁸⁹ el-Ankebût 29/14.

yansımasıdır. Ayrıca özellikle tarihlendirme problemi, meselenin çözümünü de zorlaştırmaktadır. Yani Hamza'nın İslâm'a girmesinin bir kaynak 2. yılda, başka bir kaynak ise 6. yılda gerçekleştiğini nakletmektedir. Aynı şekilde Peygamberin Safâ Tepesi'ne çıkıp dâvetini ilan ettiğini bildiren haberde, kimi kaynaklar Safiyye'nin Müslüman olduğunu, kimi kaynaklar ise kâfir olduğunu ifade etmektedir. Aynı şey Ebû Zer'in Müslüman olma zamanında da görülmektedir. Bir kaynak Ebû Zer'den kendisinin dördüncü Müslüman olduğunu naklederken, diğer kaynak onun dışardan gelip Müslüman olanların beşincisi veya altıncısı olduğunu nakledebilmektedir. Bu kronoloji problemi, ilk önce kimin Müslüman olduğu sorununda da karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in dâvetini nasıl başlattığı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar görülmektedir. Buna göre işin doğal seyri olarak başladığı, Cebrâil'in gelip dâvet etmesini emrettiği ve bu şekilde dâvete başladığı, önce "kalk ve uyar" âyeti ile gizli olarak dâvete başladığı sonra "yakın akrabaları uyar", "emrolunduğun şeyi dosdoğru anlat" âyetleri ile ilan ettiği nakledilmektedir. Aynı zamanda önce Alâk suresinin indirildiği, sonra vahyin kısa bir süre kesildiği, "kalk ve uyar ayeti" ile dâvetin ilan edildiği ileri sürülmektedir. Bunların haricinde Cebrâil'in getirdiği ilk vahiy olan "oku" emriyle davetine başladığını iddia edenler de vardır. Kur'an bütünlüğünde konuya bakıldığında "oku" emrinin başkasına okumayı da ifade ettiği, bu durumda tebliğ etme anlamını da içinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu görüşlerde bazı sorunlar olmakla birlikte Alâk suresinden kısa bir süre sonra "kalk ve uyar" âyetinin indiği ve bununla Rasûlüllah'ın tebliğe başladığı görüşü ile "oku" emrinin delâletinden dolayı dâvete başlamış olabileceği görüşlerinin daha makul olduğu kanaatini taşımaktayız.

Kaynaklarda Ebû Bekir'in ilk zamanlarda Müslüman olup İslâm'ını izhar ettiği ve onun vesilesiyle birçok kişinin Müslüman olduğu nakledilmesinden hareketle, ilk zamanlarda Ebû Zer'in yeni dinin ve Hz. Peygamber'in haberini Mekke dışında öğrenip 4. veya 5. Müslüman olmasının yanında Müslüman olduktan sonra müşriklere kelime-i şehadeti ilan etmesi ve ayrıca kavmine dönüp İslâm'ı anlatmasından dolayı "gizli dâvet dönemi" diye bir sürecin yaşanmadığını söyleyebiliriz. Bir gizli dâvet döneminden bahsedilecekse bunun, Nûh'un a.s. kıssasında da görüldüğü gibi "birebir tebliğ etme dönemi" şeklinde anlaşılması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. b.y.: y.y., t.y.
- Algül, Hüseyin. "Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/500-502. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-üzûm ve's-seb'i'l-mes'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Apak, Adem. *Siyer-i Nebî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayatı-Şahsiyeti-Daveti*. İstanbul: Ensar Yay., 2018.
- Arslan, İhsan. *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*. İstanbul: Okur Akademi Yay., 2020.
- Avşin, Muhammed b. Ahmed. *Mâ şea' ve lem yesbüt fi's-sîreti'n-nebeviyye*. b.y.: Dâru Taybe, t.y.
- Aydın, Abdullah. "Ebû Zer el-Gifârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/266-269. İstanbul: TDV Yay., 1997.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Belâzûrî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-eşrâf*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şerîa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali. *Şuabu'l-îmân*. b.y.: y.y., t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Câmi'u's-sahîh*. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü'l-Kur'ânî'l-Kerîm -et-tefsîru'l-vâdih hasebü tertibi'n-nüzûl-*. Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2012.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünen*. b.y.: y.y., t.y.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yöneliş Yay., 1995.
- Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Tarîhu'l-hamîs fi ahvâli enfüsi'n-nefis*. Beyrut: Dâru Sadr, t.y.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986.
- Ebû Şehbe, Muhamed b. Muhammed b. Süveylim. *es-Sîretü'n-nebeviyye ale davi'l-Kur'ân ve's-sünne*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1427.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Son Peygamber Hz. Muhammed*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Birleşik Yay., 1993.
- Fayda, Musatafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: TDV Yay., 2007.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/101-108. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meânî'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, t.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb. *Min hedyi'r-Rasûl s.a.v. el-müsemmâ seferü's-sa'âde*. Kahire: Merkezü'l-Kitab, 1997.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer Yay., 2016.

- Halebî, Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. İbrâhim b. Ahmed. *es-Sîretü'l-Halebiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî. *el-İstîâb fî ma'rifeti ashâb*. b.y.: y.y., t.y.
- İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, 1417.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. b.y.: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretu İbn İshâk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- İbn Seyyidünnâs. *Uyûnu'l-eser fî funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-Siyer*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. b.y.: y.y., t.y.
- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. b.y.: y.y., t.y.
- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekir. *Mevâhibu'l-ledünniyye bi'l-menhi'l-Muhammediyye*. Kahire: Mektebetü't-Tevfikîyye, t.y.
- Köksal, Asım. *Hz. Muhammed ve İslamiyet*. İzmir: Işık Yay., 2007.
- Kur'ân'ı Kerîm Meâlî -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-*. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yay., 5. Basım, 2018.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Makrîzî, Ebu'l-Abbâs Takıyyu'd-Dîn Ahmed b. Ali. *İmtâu'l-esmâ bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-envâli mine'l-hafedeti ve'l-metâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtu ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *A'lâmü'n-nübüvve*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1409.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Mevdûdî, Ebû'l-Alâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. çev. Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yay., 1992.
- Mevdûdî, Ebû'l-Alâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. b.y.: y.y., t.y.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Mübârekfûrî, Safirrahman b. Abdillâh. *er-Rahîku'l-mahtûm fî's-sîretü'n-nebeviyye*. Amman: Dâru'l-Fikr, 2014.

- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el- Haccâc. *Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, t.y.
- Palabıyık, Hanefi. "Cahiliye Arapları (salâti) Namazı Biliyorlardı". *Akademik Siyer Dergisi* 2 (2020), 2-35.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 2002.
- Semerkindî, Alâeddin Ali b. Yahyâ. *Bahru'l-ulûm*. b.y.: y.y., t.y.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdillâh. *er-Ravdu'l-unuf fi şerhi es-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm*. b.y.: y.y., t.y.
- Şah Veliyyullah, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn. *Huccetüllahi'l-bâliğa*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yay., 1994.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yay., 2011.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an tevîli'l-Kur'ân*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhiru ve'l-a'lâm*. b.y.: t.y., y.y.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavoâmidi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1407.